

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1946

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

39 – ΤΣΩΡΤΣΙΑ – 39

ΑΘΗΝΑΙ

ΜΙΧ. Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ*

ΣΥΝΤΟΜΟ ΚΑΤΑΤΟΠΙΣΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Πηγές, πού μᾶς προσφέρουν στοιχεία, γιά νά γνωρίσουμε μιά ιστορική ἐποχή, δέν εἶναι ἄλλο τίποτε παρ' αὐτά τὰ ἴδια τὰ κατάλοιπα, πού ἀφήνει πίσω του ὁ ἱστορικός ἀνθρώπος, τ' ἀχνάρια πού σημειώνουν τὸ περασμά του ἀπὸ τὸν ἱστορικό βίον.

Τὰ μνημεία τούτα εἶναι πολυποίκιλα καὶ μποροῦν νά καταταχθοῦν σὲ διάφορες ομάδες:

I. ΓΛΩΣΣΙΚΑ. Τὸ τυπικὸ μιᾶς γλώσσας, ἡ μορφολογία της, ὁ θησαυρὸς τῶν λέξεων της, ἡ ἐξέλιξή τους μέσ' ἀπὸ τὴν ἐποχὴν μᾶς ἀπεικονίζουν τὴ νοοτροπία ἐνὸς λαοῦ, τὸ ὕψος τῆς διανοητικότητός του, τὴν ἔκταση καὶ τὴν ποιότητα τῶν γνώσεών του, τὴν εὐαισθησία του καὶ τὴν καλλιέργειά του, τὴν κοινωνικὴν σχέσιν του, τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀπασχολήσιν του, τὴν ξενικὴν ἐπιδράσιν, πού ὑπέστη. Μεγάλῃ σημασίᾳ ἔχουν ἰδιαιτέρως τὰ οἰκογενειακὰ καὶ τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα, καθὼς καὶ τὰ τοπωνύμια. Προκειμένου γιὰ τὴν νέα ἑλληνικὴ ἱστορία, ἡ συλλογὴ τῶν στοιχείων τούτων εἶναι ἀκόμη ἀτελής. Περισσότερο σχετικὰ ἔχουν προσεχτὴ τὰ τοπωνύμια κ' ἔχουν συνταχθῆ καταλόγοι ἀπὸ διάφορες εὐρύτερες ἢ στενωτέρες περιοχάς· ἐπίσης ἔχουν ἐρμηνευτὴν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ κ' ἔχει διαπιστωθῆ ἡ ἀρχαιότητά καὶ ἡ καταγωγή τους. Τὰ οἰκογενειακὰ καὶ βαφτιστικὰ ὀνόματα μαρτυροῦνται

σὲ μεγάλη ἀφθονία ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ κείμενα, ἀπὸ τὰ δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικὰ ἐγγράφα, ἀπὸ πρὸ πολλὴ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς καταλόγους ὀνομάτων, ὅπως ἦσαν τὸν καιρὸ τῆς ξενοκρατίας οἱ «παρρησίες» στὰ μοναστήρια καὶ στὴν ἐκκλησίαν, πίνακες κατοίκων κ.ἄ.ῶ., καὶ τώρα στὸ σύγχρονο κράτος τὰ μητρώα ἀρρένων, τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία, οἱ ἐκλογικοὶ κατάλογοι, οἱ στρατολογικοὶ κατάλογοι, τὰ ἀπογραφικὰ δελτία κ.ἄ.π. Ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, φυσικὰ, ἔχουν τὰ ὀνομαστικὰ στοιχεία ἀπὸ παλιότερες ἐποχές, πού ἐλάχιστα ἔχουν προσεχτὴ. Τὸ «Μεσαιωνικὸ Ἀρχεῖο» τῆς Ἀκαδημίας ἀσχολεῖται, ἔξω ἀπὸ ἄλλα, καὶ μὲ τὴν συγκέντρωση τοπωνυμίων, ὀνομάτων, τεχνικῶν ὀρων (διοικητικῶν, φορολογικῶν, νομικῶν κλπ.) ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. Τὰ καθαρὰ γλωσσικὰ στοιχεία καὶ φαινόμενα τὰ παρατηροῦν καὶ τὰ μελετοῦν οἱ γλωσσολόγοι· ἡ ἱστορία παίρνει ἀπ' αὐτοὺς τὰ πορίσματα καὶ τὴν διαπιστώσιν. Στὸν τομέα τούτον ἐργάζεται κ' ἓνα εἰδικὸ ἴδρυμα, τὸ «Ἱστορικὸ Λεξικόν» τῆς Ἀκαδημίας, πού ἀρχισε νά ἐκδίδῃ ὁμώνυμο δημοσίευμα.

II. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ. Τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, οἱ παραδόσεις, τὰ θέσμιμα, τὰ προϊόντα τῆς λαϊκῆς φαντασίας καὶ τέχνης μαρτυροῦν ἐπίσης γιὰ τὴν νοοτροπία, τὴν καλλιέργειαν, τὸν πολιτισμὸν ἐνὸς λαοῦ, γιὰ τὴν συστηματικότητά του, γιὰ τοὺς δεσμούς του μὲ τοὺς προγόνους του, γιὰ τὴν ἐπιμειξίαν του μ' ἄλλους λαούς, γιὰ τὴν ἐνεργητικὴν ἢ παθητικὴν ἐπιδράσιν του καὶ μ' ἄλλα πολλά. Σ' αὐτὸν τὸν τομέα εἴμαστε πολὺ προοδευμένοι. Ἡ λαογραφία, στὸν τόπο μας, ἀνδρώθηκε πολὺ γρήγορα καὶ καρποφόρησε κάτω ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν καὶ θερμοῦργον πνοήν τοῦ Ν. Πολίτη καὶ τῶν μαθητῶν καὶ διαδόχων του Σ. Κυριακίδη, Γ. Μέγα, καθὼς καὶ τοῦ Δ. Λουκόπουλου. Ἀρκετοὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες ἀλλὰ καὶ περισσότερο ἑρασιτέχνες ἐργάστηκαν κ' ἐργάζονται μαζεύοντας λαογραφικὸ ὑλικόν. Ἐξω ἀπὸ τ' αὐτοτελεῖ δημοσιεύματα, ὅλα σχεδὸν τὰ ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ, καὶ μάλιστα τὰ τοπικὰ καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ, καὶ αὐτὲς οἱ ἐφημερίδες, γερμίζουν ἀπὸ λαογραφικὰς συλλογὰς καὶ μελέτας, κέντρο ὅμως καὶ καθοδηγητὴς στάθηκε πάντα τὸ εἰδικὸ περιοδικὸν «Λαογραφία». Τὴν λαογραφικὴν σπουδὴν ὑποθάλπουν καὶ ἐνισχύουν ἡ «Λαογραφικὴ Ἑταιρεία», μὲ τὸ περιοδικόν της

* Στὸ δημοσίευσμά μου «Νεοελληνικὴς ἱστορικὴς σπουδὴς» περιορίστηκα νά κάμω μερικὸν ὕμνιον μόνον γιὰ τὴν πηγὴν τῆς νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας [=Νέα Ἑστία 33 (1943 α) 809-810], ἐφ' ὅσον δέν περιλαμβάνονταν στὸ θέμα μου. Λίγα σχετικὰ σημείωσα καὶ σὲ μίαν βιβλιοκρισίαν μου, ἧκου καὶ ὀποσέθηκα νά ἐπανεέλθω μ' εἰδικὴ μελέτη γιὰ τὸ ὄπου δαιότατο τοῦτο θέμα [=ἀδτ. 34 (1943 β) 90]. Ὅπως καὶ οἱ «Νεοελληνικὴς ἱστορικὴς σπουδὴς», ἔτσι καὶ τὸ δημοσίευμα τούτο εἶναι ἓνα μέρος ἀπὸ γενικότερο ἔργον μου, τὴν «Εἰσαγωγή στὴν ἱστορίαν τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ», ἀλλ' ὄχι πανομοιότυπον: Ἐδῶ παρουσιάζω μίαν διασκευὴν ἀπλήν καὶ σύντομην καὶ χωρὶς βιβλιογραφικὸν φόρτον, ὅπως δηλ. χρειάζεται νά εἶναι, γιὰ νά ἐνδιαφερθῆ καὶ νά μπορέσῃ νά τὴν παρακαλοῦσῃ καὶ ὁ μὴ εἰδικὸς ἀναγνώστης. Σκοπὸς τῶν δημοσιευμάτων μου αὐτῶν ἐστὶν ἡ «Νέα Ἑστία» εἶναι νά διαδώσω τὴν γνώσιν μου αὐτὴν σ' εὐρύτερον μορφωμένο κοινόν, γιὰτὶ νομίζω ὅτι ἔτσι μπορεῖ νά διαφωτισθῆ ἡ κοινὴ γνώμη πάντων σὲ τούτα τὰ ζητήματα καὶ νά συνειδητοποιήσῃ τὴν ἐλλείψιν καὶ τὴν ἀνάγκην πού παρουσιάζει ἡ μελέτη τῆς νεώτερης ἱστορίας μας, ἐπειδὴ πιστεύω ὅτι τὸ ζήτημα τούτο δέν πρέπει νά μείνῃ περιορισμένον σ' ἓνα στενὸτατον κύκλον εἰδικῶν, ἀλλὰ ὀφείλει νά γίνῃ κοινὴ ὕλην ὑπόθεσιν.

«Λαογραφία», ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων», στὸν ὅποιον ὀφείλονται ἀρκετὰ αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, οἱ διάφορες ἐπαρχιακὲς ἱστορικὲς καὶ λαογραφικὲς ἐταιρεῖες καὶ ἰδιῶτες. Συστηματικὴ συλλογὴ, κατάταξη, σύγκριση καὶ μελέτη κάνει τὸ «Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο» τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ ἄρχισε νὰ δημοσιεύη καὶ εἰδικὴ «Ἐπιτηρίδα».

Ὡστόσο τὸ ἄφθονο τοῦτο καὶ ἀρκετὰ ἐπεξεργασμένο ὕλικὸ δὲν ἔχει ἀκόμη χρησιμοποιοῦν ἀπὸ ἱστορικούς.

III. ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ. Τ' ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, οἱ εἰκόνες, τὰ τραγούδια καὶ τὰ μουσικὰ δημιουργήματα, τὰ ποιήματα καὶ τὰ πεζογραφήματα, εἴτε γιὰ λαϊκὰ πρόκειται εἴτε γιὰ ἔντεχνα, δείχνουν ἐπίσης τὴν ψυχρὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ καλλιέργειαν ἑνὸς λαοῦ. Στὸν τομέα τοῦτον ἔχουν γίνει πολυάριθμοι συλλογὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν, πολὺ λιγότεροι λαϊκῶν μουσικῶν κομματιῶν· ἀλλ' ἔχουν μελετηθῆ πολὺ λίγο, σχεδὸν μόνο ἀπὸ τὴ λαογραφικὴ πλευρὰ τους, λιγότερο ἀπὸ τὴ γραμματικὴν κ' ἐλάχιστα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν (μοναδικὸς μελετητὴς ὁ Ἀποστολάκης). Ἡ ἔντεχνη λογογραφία τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς ἔχει προαχθῆ μὲ πολλὰς ἐκδόσεις, μ' ἀκόμη ἡ μελέτη τῆς βρίσκεται στὴν ἀρχή, παρὰ τὴ συμβολὴ τῶν Ν. Α. Βέη, Κ. Δημαρᾶ, Μ. Κριαρᾶ, Γ. Βαλέτα κ.ἄ. Τὸ ἐνδιαφέρον ἔχει τραβήξει κυρίως ἡ κρητικὴ λογοτεχνία (Σάβας, Λεγραπῆ, Κριαρᾶς, Τομαδάκης κ.ἄ. Καὶ τῆς μετεπαναστατικῆς ἔντεχνης λογογραφίας ἡ μελέτη βρίσκεται ἀκόμη στὰ πρῶτα βήματά της, παρὰ τὶς σημαντικὰς ἐργασίας τῶν Ε. Ροῖδη, Ν. Α. Βέη, Γ. Ἀποστολάκη, Γ. Ζώρα, Η. Βουτιερίδη, Ἄλκη Θρύλου, Κ. Παράσχου, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Ν. Τομαδάκη, Γ. Βαλέτα, ἀλλὰ καὶ πολλῶν λογοτεχνῶν ποὺ ἔγραψαν καὶ κριτικὰς μελέτας (Παλαμᾶ καὶ Ζενόπουλου). Τὰ προεπαναστατικὰ εἰκαστικὰ δημιουργήματα εἶναι ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος ἀγνωστά. Τὰ περισσότερα εἶναι σκόρπια σὲ μακρυνὰ μοναστήρια κ' ἐκκλησίας, καὶ μόλις ἓνα μέρος τους ἔχουν τουλάχιστον ἐπισημανθῆ· ἐλάχιστα ἔχουν συγκεντρωθῆ στὴν «Ἐθνικὴ Πινακοθήκη», στὸ «Βυζαντινὸ Μουσεῖο», στὸ «Μουσεῖο Λοβέρδου», στὸ «Μουσεῖο Μπενάκη» καὶ σ' ἰδιωτικὰς συλλογὰς. Ἡ μελέτη τους εἶναι ἀκόμη στὴν ἀρχή. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ μόλις μνημονεύονται σὲ τοπικὰς ἱστορίας ἢ σὲ ταξιδιωτικὰ ἔργα· ἀλλὰ ἔχουν ἀπλὰ ἐπισημανθῆ καὶ ἀνακοινωθῆ (Καλογερόπουλος) κ' ἐλάχιστα ἔχουν δημοσιευθῆ ἐπιστημονικὰ (Α. Ὀρλάνδος, Γ. Σωτηρίου, Α. Ζυγγόπουλος κ.ἄ.). Ἐκτενέστερα ἔργα μὲ συνθετικὰς τάσεις ἔχουμε μόνο τοῦ Σισιλιάνου καὶ τοῦ Προκοπίου. Ἡ μετεπαναστατικὴ τέχνη δὲν ἔχει καθόλου μελετηθῆ ἐπιστημονικὰ. Ὅ,τι ἔχει γίνει περιορίζεται σὲ λίγα τεχνοκριτικὰ, στὰ ἱστορικὰ τοῦ Μπίρη καὶ στὰ αἰσθητικὰ τῆς Καρούζου. Ἀπὸ τὴν «ἐλάσσονα τέχνη» ἔχουμε συλλογὰς ἐνδυμασιῶν, κεντημάτων, λαϊκῆς διακοσμητικῆς στὸ «Μουσεῖο διακοσμητικῶν τεχνῶν», στὸ «Μουσεῖο

Μπενάκη», στὸ «Μουσεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς Ἐταιρείας» καὶ σ' ἰδιῶτες. Εἰδικὰ δημοσιεύματα ὀφείλουμε στὴν Α. Χατζημιχάλη, τὴν Α. Ἀποστολάκη καὶ τὴ Ν. Πέρδικα. Στὴν ἴδια κατηγορίαν πηγῶν ἀνήκουν καὶ τὰ νομίσματα, ποὺ κυκλοφόρησαν στὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ξένων δεσποτειῶν καὶ μετὰ τὴν ἰδρυση τοῦ ἐλεύθερου κράτους. Συλλογὰς ὑπάρχουν στὸ «Νομισματικὸ Μουσεῖο», στὸ «Μουσεῖο Μπενάκη» κ.ἄ. Ἐπίσης ἐδῶ ἀνήκουν καὶ τὰ ἔνσημα καὶ γραμματόσημα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἢ ξένων προσωρινῶν κατοχῶν. Συλλογὰς ὑπάρχουν μόνον ἰδιωτικὰς.

Τὰ γενικώτερα ἱστορικὰ ἔργα παραμέλησαν ὡς τώρα νὰ χρησιμοποιήσουν σὰν πηγὴ τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα καὶ οὔτε τὰ περιέλαβαν στὸν κύκλο τῶν θεμάτων καὶ τῶν πλευρῶν ποὺ ἐξέτασαν.

IV. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ. Ἀνάλογη μὲ τὴν πάρα πάνω εἶναι καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοσιευμάτων ἐκείνων ποὺ διδάσκουν, ἀναπτύσσουν, συζητοῦν, διαδίδουν ἢ ὑπερασπίζονται, ἰδέες, ἀπόψεις, ἐπιστημονικὰς γνώσεις, γιὰ τὴν ἀπ' αὐτὰ διαπιστώνονται ἢ πνευματικὴ ἐπίδοσιν ἑνὸς λαοῦ στοὺς ἀντίστοιχους τομεῖς τῆς πίστεως ἢ τῆς ἐρευνας καὶ τὰ πνευματικὰ καὶ ἰδεολογικὰ ρεύματα, ποὺ παρατηροῦνται μέσα στοὺς κόλπους του. Ἡ ἐκδόσιν κ' ἡ μελέτη τῶν σχετικῶν συγγραμμάτων ἔχει περιορισθῆ κυρίως στὴν προεπαναστατικὴν ἐποχὴν, σπάνια περνώντας καὶ στὰ πρῶτα μετεπαναστατικὰ χρόνια· ἀλλὰ κ' ἐκεῖ εἶναι νεογέννητη καὶ μόλις διανύει τὸ στάδιον τῶν πρῶτων δοκιμῶν γύρω ἀπὸ πρόσωπα καὶ ἔργα, λιγότερο γύρω ἀπὸ ροπὲς καὶ τάσεις, παρὰ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν Ν. Α. Βέη, Φ. Μιχαλόπουλου, Γ. Κορδάτου, Κ. Δημαρᾶ : πίσω μένει ὀγκώδης καὶ πολυσχιδὴς ἐργασία.

Ἀντίθετα ἀφ' ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὰ προηγούμενα κεφάλαια, τὰ σχετικὰ ζητήματα ἔχουν προσεχθῆ ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφίαν καὶ ἔχουν βρῆ τὴ θέσιν τους μέσα σ' ἱστορικὰς μονογραφίας.

V. ΠΡΑΚΤΙΚΑ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ. Οἱ γνώσεις μας γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς βγαίνουν ἀπὸ τὶς εἰδήσεις ποὺ μᾶς ἔφησαν οἱ ἀφηγηματικὲς πηγές, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπ' αὐτὰ τὰ κατάλοιπα τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Τέτοια εἶναι τὰ ὄργανα, τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ἐμπορικὰ βιβλία, τὰ τιμολόγια, τὰ ἡμερολόγια ἐπαγγελματιῶν καὶ πλοίων, τὰ πεπραγμένα καὶ οἱ ἀπολογισμοὶ ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀλληλογραφία τους, ἀπογραφές, στατιστικὰς, πίνακες κίνησης. Ἡ συλλογὴ, ἡ κατάταξη, ἡ μελέτη καὶ ἡ χρησιμοποίησιν τῶν στοιχείων αὐτῶν καθυστεροῦν ἀκόμη. Γιὰ τὴν προεπαναστατικὴν ἐποχὴν βρισκόμαστε στὶς πρῶτες δοκιμὰς. Κάτι ἔχει γίνει σ' εἰδικὰς οἰκονομολογικὰς μελέτας. Οἱ ἱστορικὲς συνθέσεις ἀγνόησαν τὴν πλευρὰν αὐτὴν μὲ μοναδικὴν ἐξαιρέσιν τὸν Κορδάτο καὶ τὸ Δανιηλίδη. Πιὸ ἐπίμονα καὶ συστηματικὰ καὶ μὲ τὰ πλουσιότερα καὶ ἀσφαλέστερα ὡς σήμερον ἀποτελέ-

σματα ἐργάστηκα κ' ἐγώ στο βιβλίο μου «Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν». Γιὰ τὴ μετεπαναστατικὴ ἐποχὴ ἔχουμε τὰ βιβλία τοῦ Ζωγράφου, τοῦ Σίδερη καὶ τοῦ Εὐελπίδη καὶ λίγες οἰκονομολογικὲς μελέτες, ἀλλὰ δὲν ἔχουν γίνει ἀκόμη ἀντικείμενο εὐρύτερων ἱστορικῶν συνθέσεων. Στὴν κατηγορίᾳ τούτῃ ἀνήκουν ἐπίσης τὰ πολεμικὰ ὄργανα καὶ τὰ λάφυρα. Μερικὰ τέτοια, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση κ' ὕστερα, εἶναι συγκεντρωμένα στὸ «Μουσεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας» πολὺ περισσότερα ἀνήκουν σ' ἰδιῶτες, συλλέκτες ἢ ἀπογόνους τοῦ ἀρχικοῦ κάτοχου.

VI. ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἰδιωτικῆς κίνησης, ὁ κύκλος καὶ ἡ ἔκτασή της, ἡ δυναμικότητα καὶ ἡ εὐλυγισία της τεκμαίρεται ἀπὸ κείμενα ἰδιωτικῶν σχέσεων, συμβόλαια, πωλητήρια, ἐνοικιαστήρια, δωρητήρια, προικοσύμφωνα, διαθήκες κ.ἄ.δ. Γιὰ τὴ συλλογὴ καὶ δημοσίευση τέτοιων κειμένων δὲν ἔχουν γίνει παρὰ κάποιες ἀκατάλληλες παρουσιάσεις, μᾶλλον χάριν γούστου. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ πηγὲς εἶναι τόσο πιὸ χρήσιμες, ὅσο πιὸ ἀφθονα εἶναι γνωστές. Μερικὲς πρώτες μελέτες ὀφείλονται κυρίως σὲ νομικούς, ποὺ καλλιεργοῦν τὸν ἱστορικὸ κλάδο.

ΜΙΧ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

PAUL ZANET

ΣΚΟΠΙΜΟ, ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΙΚΟ, ΤΥΧΑΙΟ ⁽¹⁾

Σ' ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ περιπτώσεων, τὰ φαινόμενα δὲ δείχνουν νᾶχουν καμμιά «ἔσωτερικὴ σκοπιμότητα»—δὲ φανερώνουν τάση γιὰ σκοπὸ. Ἄντιθετα, σὲ περιπτώσεις ἄλλες, ἡ ἰδέα τοῦ σκοποῦ δίνεται, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἄμεσα. Γιὰ τὴν λοιπὴν, μιὰ τέτοια διαφορὰ; Σὲ κάθε περίπτωση, ποῦ ἓνα φαινόμενο παρουσιάζεται στὴν πείρα μας, ξέρουμε πὼς πίσω του βρίσκεται ὀρισμένη συνθήκη, μιὰ αἰτία, ἓνας λόγος του. "Ὅπως κι' ἂν ἀντιλαμβανόμαστε τὴν αἰτία, δὲν εἶνε δυνατό νὰ μὴν παραδεχτοῦμε, ὅτι κάθε φαινόμενο, ποῦ παρουσιάζεται χρονικά, προϋποθέτει κάτι, ποῦ τὸ παράγει. Ἔτσι, καταλήγουμε στὴ στοιχειώδη ἀρχή, πὼς ὅλα τὰ φαινόμενα ἐνώνονται μὲ τὸ δεσμὸ τοῦ αἰτίου κ' αἰτιατοῦ.

Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ λέμε, πὼς τὰ φαινόμενα τοῦτα ἀποτελοῦν μιὰν ἀτέλειωτη μοναδικὴ σειρά, ὅπου τὸ καθένα εἶνε τοποθετημένο στὴ θέση του. Σὲ μιὰ καὶ μόνη στιγμή, ὑπάρχει ἀπειρία ἀπὸ σειρὲς φαινομένων, ποῦ παράγονται παντοῦ. Βρισκόμαστε, π.χ., στὸ Παρίσι, ὅπου γίνονται οἱ ἀπειράριθμες ἐνέργειες, ποῦ συνιστοῦν τὴ ζωὴ μιᾶς μεγαλοπόλης, τὴν ἴδια στιγμή, ὁμοίως, στὴ Ν. Ὑόρκη, στὸ Λονδίνο κ.ἄ. γίνονται ἀνάλογα, ἀντίστοιχα πράγματα. Στὴν ἴδια πόλη, κάθε δρόμος, κάθε σπίτι, κάθε ἀνθρώπος, ἀποτελοῦν τὸ θέατρο ἰδιαίτερων σκηνῶν, ποῦ πάντα ποικίλλουν. Οἱ ταυτόχρονοι αὐτὲς σειρὲς ἀπὸ φαινόμενα κάποτε εἶνε παράλληλες, δὲν ἔχουν ἄμεσο συνδυασμὸ μεταξύ τους, κάποτε πλάγιες, διασταυρωμένες, περασμένες ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, μ' ἀνακατωμένα τὰ ρεύματά τους. Ὅταν φανταστῆ κανεὶς μὲ γραμμὲς τὶς σειρὲς

τούτες τῶν φαινομένων, θὰ πεῖ πὼς πρόκειται γιὰ συμπτωματικὰ σημεῖα ἐκεῖ, ὅπου οἱ γραμμὲς συναντιέονται καὶ ποῦ οἱ συνθέσεις τους δημιουργοῦν φαινόμενα πολὺπλοκα. Ἔχουμε, πάλι, περιπτώσεις, ποῦ συμβαίνει ὥστε ἡ γραμμικὴ αὐτὴ συνάντηση νᾶνε, ἀναγκαστικά, κανονισμένη ἀπὸ πρώτα. Τὸ παράδειγμα τῆς πλήμμυρας καὶ τῆς ἀμπώτιδας κ' οἱ μεταβολὲς τῶν παλιρροιῶν ποῦ συμπίπτουν σταθερὰ μὲ τὶς κινήσεις τοῦ φεγγαριοῦ καὶ μὲ τὶς ἀλλαγὲς θέσης τῆς γῆς σχετικὰ μὲ τὸν ἥλιο, κι' ἀκόμα τὸ γεγονός, πὼς δὲ γίνεται πάντα τὸ ἴδιο, εἶνε χαρακτηριστικὸ τῶν ὄσων θέμε νὰ ποῦμε. Ἄλλες φορές—κι' αὐτὸ γίνεται συχνά— συναντιέονται δυὸ σειρὲς ἀπὸ φαινόμενα, δὲν ἔχουν νὰ μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε, ὅτι σχετίζεται ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Κ' εἶνε, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡδονικὸ γιὰ τὸ μυαλό μας τὸ νὰ κυττᾶμε τί θὰ γίνει στὴν περίπτωση αὐτῆ. Ἄν, ἔξαφνα, στὸ παιχνίδι τοῦ κόκκινου καὶ τοῦ μαύρου βάλω στοιχημὰ, πὼς θὰ βγεῖ τὸ μαῦρο, πρᾶγμα ποῦ γίνεται, ξέρω, ὅτι ἡ ἐπιθυμία καὶ τὰ λόγια μου δὲν μποροῦν νᾶχουν καμμιά ἐπίδραση πάνω στὴν ἐκλογὴ μου. Στὴν περίπτωση τούτῃ, δυὸ σειρὲς γεγονότα—ὀλότελ' ἀνεξάρτητα τὸ ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο—πῆγαν κοντὰ καὶ συμφώνησαν, δὲν ἔχουν καμμιά ἐπίδραση, ἔσωτερικὴ κ' ἐξωτερικὴ. Μιὰ τέτοια σύμπτωση, εἶν' ἐκεῖνο ποῦ λέμε «τύχη». Σ' αὐτὴν, ἀκριβῶς, τὴν ἀβεβαιότητα γιὰ τὴ συνάντηση βασίζεται ἡ ἡδονὴ καὶ, ταυτόχρονα, ἡ ἀκατανίκητη ὁρμὴ γιὰ τὰ τυχερὰ παιχνίδια.

Δὲν εἶν' ἄστοχο τὸ νὰ λέμε, ὅτι ἡ τύχη ἀποτελεῖ κάτι ἀνύπαρκτο, λέξη μὲ κενὴ ἐννοία, ἀποτέλεσμα ἀμάθειας καὶ πνευματικοῦ συσκοτισμοῦ. Κανένας θετικὸς λόγος δὲν ὑπάρχει, ποῦ νὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀποψη, πὼς ἡ τύχη εἶνε ὄντοτητα μὲ ὑπόστατη, ἡ θεότητα ἀνεξιχνίαστη καὶ ζηλόφθονη, ποῦ κρατᾶ τὰ νήματα τῆς μοίρας, τοῦ προορισμοῦ μας. Μποροῦμε, ὥστόσο, νὰ μᾶς βεβαιώσουμε, γιὰ τ' ὅτι ἡ τύχη δὲν εἶν' αἴτιο, μὰ συνάντηση αἰτίων—μιὰ σχέση ὀλότελα ἔσω-

1. Ἀπὸ τὰ «Τελικὰ αἰτία» (De causis finalibus) τοῦ Paul Zanet. Ἔτσι παραδεχότανε κι' ὁ Πλάτων τὶς ἰδέες—σὰ σκοποὺς τῶν ὄσων γίνονται. Ὁ ὅρος ἀνήκει στοὺς Σχολαστικούς. Μεταγενέστερα, ὁ Wolff τὸν πῆρε σὰν ἀφετηρία κ' ἐισηγήθηκε τὸν εὐρύτερο ὄρο telologie. Θὰ μπορούσε νὰ διατυπωθεῖ, μετριοπαθέστερα, κι' ὡς «ὀργανικότητα», ἀντιθετικὰ μὲ τὴ «μηχανικότητα»—τὰ «μηχανικὰ αἰτία» (causae efficientes).—Σ.τ.Μ.